Serpil
Mutlu Kırlı

Yâran Lokmasına Tamah Etmek
Divan Şiirinde İntihal

Selh ü ilmâm u tevârüd deyü sonra çalışır
Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı sühan[1]
Sünbül-zâde Vehbî

İntihal, Türkçe karşılığı "aşırma" (Akalın vd., 2011: 1199) olan Arapça kökenli bir kelimedir. Bir edebî terim olarak; bir kişinin bir başkasının sözünün, şiirinin, resminin, bestesinin vb. her türlü eserinin bir kısmını veya tamamını benimsemesi, kendine ait olmayan bir eseri, sözü, manayı kendininmiş gibi göstermesi, şeklinde tanımlanabilir. Farklı sözlüklerde ve kaynaklarda onlarca tanımı yapılmış; şiir hırsızlığından akademik dünyadaki fikir hırsızlıklarına kadar uzanan intihal, geniş bir anlam yelpazesinde kullanılmıştır. Günümüzde yalnızca edebî bir terim olmanın ötesine geçmiş, hukuki ve etik bir mesele olarak da tartışılır hâle gelmiştir. Ne var ki divan şiiri, intihali terim olarak literatüre kazandıran, hatta anlam çerçevesini şekillendiren bir alandır. Bu bakımdan intihal, klasik şiirin iç tartışmalarından günümüze uzanan; edebiyat, hukuk ve düşünce dünyasında farklı boyutlarıyla ele alınan çok katmanlı bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Divan şiirinin başlangıcı kabul edilen XIII. yüzyılın sonlarından, miadını doldurduğu dönemlere, XX. yüzyılın başlarına kadar intihal meselesi, hemen her asırda hem şairlerin hem de dönemin edebiyat araştırmacıları sayılabilecek tezkire yazarlarının gündeminde olmuştur. Kimi zaman şairler birbirlerini şiir hırsızlığıyla itham etmiş, kimi zaman da tezkire yazarları eserlerine aldıkları şairlerin intihal iddialarına yer vermiştir. Divan şiirinin her evresine eleştiriler, suçlamalar, savunmalar, nasihatler ve beddualarla gündemde olan intihal, yalnızca edebî bir tartışma konusu değil, aynı zamanda şairlerin itibarı, özgünlüğü ve edebî kimliğiyle doğrudan ilişkili bir mesele olarak edebiyat dünyasının merkezinde yer almıştır.

Nazire yazan şair, daima daha iyisini ortaya koyma çabası içindedir. Bu gelenekte mevcut olan zemin şiiri aşma arzusu, hem şiir sanatının gelişmesine katkı sağlar hem de şairin en yetkin söyleyişe ulaşmasının yolunu açar. Buna karşılık, intihalci şairler kaynaklarda çoğunlukla şiir kabiliyetinden yoksun kimseler olarak anılmıştır. Dolayısıyla müntehil, ortaya daha üstün bir eser koyamadığından, çareyi başkasına ait mısraları aşırmakta bulmuştur.

Divan şiirinde intihal meselesini değerlendirirken bu şiiri var eden estetik ve edebî temellerin yanı sıra dil ve ifade imkânları ile onu kuşatan toplumsal, kültürel ve tarihsel şartların bütününü birlikte göz önünde bulundurmak gerekir. Nazari ve estetik esaslarını İslami kültürden alan divan şiiri, özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının güçlü ve sürekli etkisi altında şekillenmiştir ve XIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun biçimde kullanıldığı köklü bir edebiyat geleneği olarak varlığını sürdürmüştür (Akün, 2015: 15).

İlk örnekleri Farsçadan tercüme yoluyla kaleme alınan bu edebiyat, zamanla kendi özgün ürünlerini ortaya koymuştur. Bu süreç, genç bir şairin önce usta isimleri kendine rehber edinmesi, zamanla olgunlaşarak özgün bir üslup geliştirmesine benzetilebilir. Bunun yanı sıra Arap belagatine ilişkin esaslar da bu şiirin temelini oluşturmuştur. Tüm bu dinamikler arasında intihal kavramı ele alındığında, tercüme ve müşterek malzemeyi kullanmaya dair edebî sanatların konuyla yakından ilişkili olduğu görülür. Öncelikle bu unsurların aydınlatılması, divan şiirinde intihal meselesinin daha anlaşılır hâle gelmesini sağlayacaktır.

Tercüme, nazire, tazmin ve tetebbu gibi kavramların intihalle nasıl bir ilişki içinde oldukları, hangi yönleriyle ona benzeyip hangi noktalarda ondan ayrıldıkları üzerinde durmak gereklidir. Sözlüklerde ve belagat kitaplarında yer alan tanımları dikkate alındığında, tercümenin doğrudan bir intihal terimi olmadığı açıktır. Bununla birlikte, edebî metinlerde şairlerin ve tezkire yazarlarının tercümeye genellikle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülür. Özellikle mesnevilerde, şairlerin tercümeye mesafeli durduklarını dile getirdikleri yahut rakiplerini tercüme yapmakla itham ettikleri pek çok örneğe rastlanmaktadır. Bunun en bilindik örneklerinden biri, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin (ö. 1515) *Heves-nâme*'sinde Şeyhî'yi (ö. 1431) ve Ahmed Paşa'yı (ö. 1496/97) yeni anlamlar üretemeyip yabancı dillerden tercüme yapmakla suçlamasıdır:

Muʿayyen her birinün hâli kâli
Olupdur terceme ulu kemâlî[2]
...
Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
Hakîkatde bular şâʿir degüller[3]
(Sungur, 2006: 208-209)

Esasen bu suçlamaların merkezinde şairin yaratıcı kudreti yer almaktadır. Bu bakımdan tercümeyi doğrudan intihal olarak nitelendirmek mümkün değildir. Zira bir şairin yabancı bir dilden bir eseri kendi diline aktarması ile başka bir şairin eserini sahiplenip kendisine mal etmesi tamamen farklıdır. Dolayısıyla bu tür ithamları intihal kapsamında değerlendirmek doğru olmayacaktır. Nitekim Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*'nde verdiği örnek beyitlerin tümünü intihal olarak yorumlamışsa da (Olgun, 1994: 68-70), birçok araştırmacı bu örneklerin aslında geleneğin çerçevesinde bir tür tercüme olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İntihalin belagatle ilişkili bir yönü de vardır. *Serikât-i şiʿriyye*, bazı Arap belagat eserlerinde bedii sanatlarının sonunda yer alan müstakil bir bahis olarak karşımıza çıkar. Arap belagat teorisyeni Hatîb el-Kazvînî (ö. 1338), meşhur *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserinin hatime bölümünü şiir hırsızlığı, tazmin, iktibas gibi konulara ayırır. Ona göre *serikât-i şiʿriyye*, açık ve örtülü diyebileceğimiz iki ana gruba ayrılır. Açık olanlar *intihal ve nesh*, *igâre ve mesh*, *ilmâm ve selh* şeklinde üçe; örtülü olanlar ise dörde ayrılır. Kazvînî, örtülü sirkat türlerinin temelinde başkasına ait bir unsur bulunsa da şairin icat kudretini artırdığını, gizlilik derecesi ne kadar yüksekse kabul edilebilirliğinin de o ölçüde fazla olduğunu belirtir. Ayrıca *iktibas*, *tazmin*, *akd*, *hall* ve *telmih* gibi sanatların da *serikât-i şiʿriyye* meselesiyle yakın ilişkisine dikkat çeker (Yanık vd., t.y.: 162-170).

Türkçe belagat kitaplarındaki tasnifler esas itibarıyla Kazvînî'nin ortaya koyduğu sisteme dayanmaktadır. Yekta Saraç, Türkçe kaynakların *serikât-i şiʿriyye*yi yalnızca intihal kavramıyla sınırladıklarını belirtir (Saraç, 2000: 271). Oysa *serikât-i şiʿriyye* başlığı altındaki bütün türleri doğrudan intihalle ilişkilendirmek doğru bir

yaklaşım değildir ve bu durum, pek çok kavramsal karışıklığa yol açabilmektedir. Aslında iki şiir arasındaki benzerlik ilişkisini konu alan bu türlerin önemli bir kısmı, nazirecilik gibi yaratıcı edebî uygulamalarla yakından ilişkilidir.

Edebî gelenekte nazire, şairlerin yeteneklerini geliştiren bir mektep olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede tetebbu, söz konusu mektebin ilk basamağı, âdeta bir ilkokulu gibidir. Tetebbu sürecinde şair, kendinden önceki üstatları okuyup anlamaya, onların tarzında şiirler kaleme almaya gayret eder; böylelikle şairlik yolunda bir tür idman yapmış olur. Latîfî, şairleri "gerçek şairler" ve "hırsız şairler" olarak tasnif ettikten sonra, *makûle-i düzd* adını verdiği hırsız şairleri beş sınıfa ayırır. Bu tasnifte kötüden iyiye doğru yapılan sıralamanın ilk basamağında intihalci şairler yer alırken, son basamakta büyük şairlerin divanlarını tetebbu ederek oradaki güzel manaları mazmun hâline getirenler bulunur. Latîfî'nin bu yaklaşımı, tetebbunun şairleri geliştirici bir uygulama olarak görüldüğünü ortaya koyar. Dolayısıyla, *serikât-i şi'riyye* başlığı altında zikredilen bütün uygulamaları intihal ile özdeşleştirmek ne kadar yanlışsa, Latîfî'nin *makûle-i düzd* kategorisine aldığı şairlerin tamamını da yağmacı olarak nitelemek o kadar yanlıştır. Bu iki tasnif arasında esasen dikkat çekici bir paralellik mevcuttur.

Nazirecilik, Klasik Türk şiirinin en köklü geleneklerinden biri olup şairlerin yaratıcı güçlerini ortaya koymalarına imkân tanıyan bir edebî uygulamadır. Şair, kendinden önce söylenmiş bir manaya veya hayale nazire yazarak yalnızca ona cevap vermekle kalmaz, aynı zamanda söz söyleme kudretini ve estetik yetkinliğini de gösterme fırsatı bulur.

Bir şairi nazire yazmaya yönelten sebeplerin temelinde, nazire yazılan şiire veya şaire duyulan beğeni ve hayranlığın yanı sıra kimi zaman rekabet duygusu ya da üstünlük iddiası da yer alır (Köksal, 2006: 49). İntihal ile nazire birbirinden oldukça farklı kavramlar olsa da intihalin psikolojik zemininde de çoğu zaman gizli bir hayranlık duygusu bulunabilir. Müntehilin, aşırdığı şiiri ya da o şiirin sahibini beğendiği ve

Latîfî'nin "Meşâirü'ş-şuarâ"daki minyatürü

içten içe ona karşı bir hayranlık beslediği düşünülebilir.

Nazire yazan şair, daima daha iyisini ortaya koyma çabası içindedir. Bu gelenekte mevcut olan zemin şiiri aşma arzusu, hem şiir sanatının gelişmesine katkı sağlar hem de şairin en yetkin söyleyişe ulaşmasının yolunu açar. Buna karşılık, intihalci şairler kaynaklarda çoğunlukla şiir kabiliyetinden yoksun kimseler olarak anılmıştır. Dolayısıyla müntehil, ortaya daha üstün bir eser koyamadığından, çareyi başkasına ait mısraları aşırmakta bulmuştur. Nazirenin bir yeniden yaratma, yani kendini gösterme; intihalin ise başkasına ait olan edebî malzemeyi benimseme, kendisinin gibi gösterme oluşu, aralarındaki en büyük farktır (Mutlu Kırlı, 2022: 47).

Bir şairin şiirinden bir mısra veya bir beyti kendi eserine katması suretiyle gerçekleştirilen

bir edebî sanat olan *tazmin*de özellikle iki temel koşul aranır. Birincisi, tazmin edilen şiirin sahibinin belirtilmesidir; yalnızca, alıntılanan eser herkesçe bilinen bir meşhur şiir ise şairin adı zikredilmeyebilir. İkincisi ise, alıntının yalnızca bir mısra veya bir beyitle sınırlandırılmasıdır. Sözlüklerde ve belagat kitaplarında bu iki hususa özellikle dikkat çekilmesi, tazminin intihal ile karıştırılmaması amacıyla yapılmıştır.

Özellikle tezkirelerde tazminin kimi zaman intihali gizleyen bir örtü olarak kullanıldığı da görülür. Tezkireciler, *tazmîn-gûne*, *tazmîn suretinde sirka* ve *tazmîn ü tırâş* gibi ifadelerle, tazminin intihale kaydığı anları gözler önüne sermişlerdir. Latîfî ise hırsız şairleri sınıflandırırken, tazmin yoluyla şiir çalanları ayrı bir başlık altında göstermiştir; böylelikle tazminin hem yaratıcı bir sanat hem de kimi zaman şiir hırsızlığını gizlemeye yarayan bir yol olabileceğini işaret etmiştir.

XIX. yüzyıl divan şairlerinden Hanyalı Nûrî'nin (öl. 1815), Sünbül-zâde Vehbî'nin meşhur Sühan Kasidesi'ni tahmisindeki şu bent âdeta konuyu özetler mahiyettedir:

Kasd-ı tanzîr ile eş'âra utanmaz karışır
Küberânın sühanın çalmağa her dem ilişir
Birbirinden işidip dinleyicek hep kapışır
Selh ü ilmâm u tevârüd deyü sonra çalışır
'Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı sühan[4]
(Aydın, 2009: 378)

Divan şiirinin başlangıcından itibaren tezkire yazarlarının önemli bir kısmı, şairler arasındaki intihal ve intihal benzeri hadiselere değinmiştir. Ali Şîr Nevâyî (ö. 1501), Sehî Bey (ö. 1548/49), Latîfî (ö. 1582), Âşık Çelebi (ö. 1572), Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600), Ahdî (ö. 1593/94), Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1604), Beyânî (ö. 1597/98), Riyâzî (ö. 1644), Kâf-zâde Fâizî (ö. ?), Güftî (ö. 1677), Safâyî (ö. 1725), Sâlim (ö. 1743), Belîğ (ö. 1730), Râmiz (ö. 1787/88), Silahdarzâde Mehmed Emin (ö. ?), Hasîb (ö. 1752/53), Fatîn Davud (ö. 1866), Çaylak Tevfik (ö. 1892/93), Hatîbî (ö. 1805/06), İbnülemin Mahmud Kemal İnal (ö. 1957) ve Ali Emîrî (ö. 1924) gibi yazarlar bu tür vakaları kaydetmişlerdir. Bununla birlikte, söz konusu isimlerin intihale yaklaşımları arasında önemli farklılıklar vardır. Bazıları intihal vakalarını ayrıntılı biçimde çözümleyerek bu konuda uzun değerlendirmelere yer verirken, bazıları yalnızca kısa bir eleştiriyle yetinmiş hatta kimileri konuyu, bir dedikodudan ibaretmişçesine yüzeysel biçimde aktarmıştır. Bazı tezkire yazarları intihale dikkat çekmek adına bir şiirin iki farklı şairin divanında da yer aldığından bahsederler. Bunu yaparken zımnen de olsa tarafını belli edenlerin yanında taraf tutmadan olayı aktarıp geçenler de vardır.

XV. yüzyılda Ali Şîr Nevâyî (ö. 1501) tarafından kaleme alınan *Mecâlisü'n-Nefâyis*, intihal meselesi açısından dikkate değer bir anekdot aktarmaktadır. Edebiyat tarihimizdeki ilk somut veri olması yönüyle de ayrıca önemli olan bu vakada Nevâyî, çıkış noktası olarak Semerkand halkı arasında dolaşan dedikoduları gösterir ve Lutfî (ö.1462/1463) ile Sekkâkî arasındaki intihal iddialarına değinir. (Eraslan 2015: 70). Ancak bu konuda kullandığı muğlak ifade, her iki şairi de töhmet altında bırakabilecek niteliktedir. Nevâyî'nin anlatımı, herhangi bir tarafı destekleyen açık bir yargıdan özellikle kaçındığı için, intihal konusunu sadece bir söylenti çerçevesinde aktarmakla yetinir.

Edebiyat tarihimizdeki şuara tezkirecilerinden, intihal ile şairler arasındaki taklit ve orijinallik meselelerine bakış açılarıyla öne çıkan isimler vardır. Bunlardan ilki Latîfî'dir (ö. 1582). Tezkiresinin mukaddimesinde şairleri "gerçek şairler" ve "hırsız şairler" şeklinde iki gruba ayıran Latîfî, *makûle-i düzd* adını verdiği bu ikinci grubu ise kendi içinde beşe ayırır: *şiirin mahlasını değiştirenler*, *hâyîde-gûy ve suhan-çînler*, *mana hırsızları*, *tercüme-tırâş edenler* ve son olarak *manadan mana, sanattan sanat üretenler*.

Divan şiirinde intihal meselesinde Latîfî'nin müstesna bir yeri vardır. Yalnızca kendi döneminde değil, Klasik Türk edebiyatı geleneğinin bütününde de tezkiresinde intihal vakalarına en çok yer veren isim Latîfî'dir. Onun bu tavrı, bir yandan şairler arasındaki rekabeti ve özgünlük kaygısını görünür kılarken diğer yandan intihalin dönemin edebî ölçütleri bakımından ne ka-

dar önemsenen bir mesele olduğunu da ortaya koyar. Latîfî'nin tezkiresinde tüm zamanların en çok intihal vakasına yer vermesi, elbette intihalin XVI. yüzyılda zirveye çıktığı anlamına gelmez. Bu yaklaşım, doğrudan Latîfî'nin vizyonuyla ilgilidir. Latîfî, hırsız şairleri tasnif etmekle kalmamış, şiirde taklit ve özgünlük gibi kavramları da değerlendirmiştir. İntihal meselesi özelinde dile getirdiği eleştiriler, çağının ötesine geçerek neredeyse bütün bir edebiyatımıza ışık tutacak niteliktedir ve bu konuda ona yol gösterici bir misyon atfetmektedir.

Latîfî, eserinin mukaddimesinde şiir ve şair üzerine yaptığı değerlendirmelerde ayrıntılı bir tasnif ortaya koyar ve şairlerin edebî kişiliklerini ele alırken son derece titiz davranır. Ona göre şairlik iddiasında bulunan kimseler, başkalarının sanatını, manalarını ve özgün söyleyişlerini kendilerine mal etmemelidir, hakiki şairlik yeteneği ilahî bir lütuftur ve taklitçiler hiçbir surette gerçek şairlerin seviyesine erişemez (Canım, 2000: 283).

Eski şairlerin şiirlerini çalanları zavallı dilencilere benzeten Latîfî şiire ilgi duyan gençlere özellikle hırsızlıktan uzak durmaları gerektiğini öğütler. Kendi döneminde şairlik iddiasında bulunanların çoğunlukla taklitçi ve tercümeci olduklarını belirtir. Ona göre mana icat etme yeteneğinden yoksun bu kimselerin kaleme aldıkları laf u güzaf, aslında eski divanlardan devşirilmiş *hâyîde* sözlerden ibarettir (Canım, 2000: 579).

Latîfî, taklitçi ve şair geçinenlerin bir mahlas bulmaktan dahi aciz olduklarını, çoğunun kendilerinden önceki şairlerin mahlaslarını kullandıklarını belirtir. Ona göre *taklit* ve *tercüme, tırâş* kavramlarının karşısında *îcâd, ibdâ* ve *ihtirâ* yer alır. Şairliği yeni manalar icat etmekle ölçerek, gerçek şairleri *mübdî, muhterî* ve *mûcîd* sıfatlarıyla överken; bunun karşıtı olarak *mukallid, mütercim* ve *müteşâ'ir* gibi nitelemeleri, özgün söyleyişten yoksun, başkalarının şiirlerine el uzatan kimseler için kullanır (Canım, 2000: 579).

Latîfî'den sonra şairleri tasnif etme yoluna giden bir diğer tezkire yazarı Riyâzî'dir (ö. 1644). Onun tasnifi özellikle kullanılmış malzemeyi esas alması bakımından zikredilmeye değerdir. Riyâzî, şairleri dört gruba ayırır: *manada yaratıcı olanlar*; *önceki manaya yeni bir unsur ekleyerek onu güzelleştirenler*; *daha önce söylenmiş bir manayı daha güzel bir ifadeyle yeniden dile getirenler* ve son olarak, *mevcut manadan farklı yeni manalar bularak bunları öncekinden daha iyi şekilde ortaya koyanlar*. Ona göre bu son gruptakiler makbul, eşit seviyede olanlar makul görülürken aşağı seviyede kalanlar hoş karşılanmamıştır (Açıkgöz, 2017: 23).

Şakacı, nükteli ve yer yer hicve varan hezlâmiz üslubuyla Güftî (ö. 1677) şairler hakkında dile getirdiği intihal suçlamalarıyla dikkat çeker. Çağdaşları arasında en çok intihal vakası kaydeden tezkire yazarı odur. Sivri dilli üslubu, mazmun hırsızlığı yapanları çekinmeden eleştirmesine imkân vermiş; bu tavrı da tezkiresinde intihale dair örneklerin sayıca çok oluşunu açıklamıştır.

İntihal konusunu ele alan tezkire yazarları arasında, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (ö. 1957) da özel bir yere sahiptir. *Son Asır Türk Şairleri*'nde intihal örneklerinin fazlalığı, esasen İbnülemin'in bu meseleye özel bir hassasiyet göstermesinden kaynaklanmaktadır. XVI. yüzyılda Latîfî'de görülen titizlik, ince eleyip sık dokuma, intihal, taklit ve özgünlük konularındaki yüksek farkındalık, XX. yüzyılda âdeta İbnülemin'in şahsında tezahür eder. *Son Asır Türk Şairleri*'nde sayfalarca ayrıntılı şekilde anlatılan intihal vakaları, araştırmacının konuyu ne denli titizlikle ele aldığını gösterir. Ayrıca İbnülemin, intihale dair en ufak bir şüphesini dahi dile getirmekten çekinmeyerek, günümüz araştırmacılarına önemli ipuçları sunmuş ve çağının ötesine geçen bir isim olarak edebiyat tarihimizdeki yerini almıştır.

Divan şiiri, intihal meselesi etrafında oldukça zengin bir terminolojiye sahiptir. Bu terminolojik çeşitlilik, intihalin divan şiirinde istisna sayılmayacak kadar yaygın bir mesele olduğunu ortaya koyar. Kaynaklarda kullanılan tabirler, yapılan benzetmeler ve üslup özellikleri geleneğin intihale bakışını açıkça yansıtan önemli ipuçlarıdır. Şairlerin ve tezkire yazarlarının zaman zaman argo ifadelere başvurmaları, inti-

halin onlar nezdinde edebe aykırı bir davranış olduğunu göstermektedir. Nitekim kullanılan tabirler de geniş bir yelpazeye yayılır. Kimi şair ve yazarlar "çalmak" fiilini dahi yakışıksız bulup kullanmaktan kaçınırken kimileri intihali müstehcen sayılabilecek sözlerle tasvir etmekten geri durmamıştır.

Divan şiirinde intihali anlatan terimler, kavramlar, deyimler ve atasözleri oldukça çeşitlidir. Nitekim intihal eylemini ifade etmek için *aşırmak, benimdir diye okumak, benimsemek, cerr etmek, çalmak, çarpmak, igâre, ilmâm, sahip çıkmak, sarkmak, uğurlamak, yağmalamak* gibi terimler kullanılmıştır. İntihal eden kişiyi tanımlamak üzere ise *cerrâr, düzd, harâmî, hâyîde-gûy, hırsız, hoş-kalem, hûşe-çîn, nakkâl, sârık, suhan-çîn, uğru* gibi tabirler tercih edilmiştir. İntihal edilmiş metni karşılamak için kullanılan kelimeler arasında *bîve, hâyîde, mesrûk, müntahal, tırâşîde, uğurluk* dikkat çeker. Ayrıca kaynaklarda, intihal eylemini mecazlı biçimde ifade eden pek çok deyim ve atasözüne de rastlanır: *bağ-ı selefden meyve çalmak, el çerağından nur almak, el diliyle söylemek, el sunmak, el şiiriyle şairlik satmak, el uzatmak, gayr bağına girmek, hazır oğlan babası olmak, metâʿ-ı gayra dellâl olmak, ölü helvasını ağzına almak, yabanın avurdun katmak, yârân lokmasına tamah etmek* bunlardan yalnızca birkaçıdır (Mutlu Kırlı, 2022: 57-118).

Divanlarda "intihal" sözcüğünün kullanıldığı örnekler XVIII. yüzyıla tarihlenmiş olsa da bu kelimenin müştaklarından "müntahal" kelimesi XIV. yüzyılda Ahmedî'nin (ö. 1410'dan sonra) divanında geçer. Ahmedî'nin Şeyhoğlu Mustafa'yı (ö. 1413/14) töhmet altında bıraktığı beyitte "müntahal" sözcüğünün kullanılması -henüz başka bir örneğine rastlanmamış olsa da- XIV. yüzyılda intihale dair kavramsal bir farkındalığın varlığını göstermektedir:

Şeyhoglı degülem ki didügüm sözün kamu
Kimisi tercüme ola vü kimi müntahal[5]
(Akdoğan, 2018: 139)

Divanlarda "intihal" sözcüğünün bilinen en eski örneği, XVIII. yüzyılda Hâmî'nin (ö. 1747) divanında yer alır:

Kelâm-ı gayrdan Hâmî suhende intihâl itmez
Bu münbit arzda erbâb-ı hırmen hûşe-çîn olmaz[6]
(Yılmaz, 2011: 164)

Şair, başkasının sözlerine ihtiyaç duymadığını, intihali tarlada kalan başak demetlerini toplamaya benzeterek dile getirir. Burada kullanılan "münbit" kelimesi, nebatın yetiştiği verimli araziyi ifade eden ism-i mekân olarak şairin hayal dünyasına işaret eden bir benzetme değerindedir. Beyitte şairin yaratıcı kudreti vurgulanmakta, intihal ise doğrudan yaratıcılığın karşısına yerleştirilmektedir. Buna göre şair, başkasının sözlerine muhtaç olmayacak kadar zengin ve verimli bir şiir toprağına sahiptir; nitekim harman sahibi, tarlada kalan başaklara tamah etmez.

Hamdullah Hamdî (ö. 1503) intihalin döneminde ne derece yaygın olduğunu gösteren, dönemsel eleştiri mahiyetinde bir şiir kaleme almıştır:

Şuʿarâ-yı zamanenin vârı
Birbirinden uğurlar eşʿârı
ʿAybdur bu didüm birine didi
Zî-hüner cerri derse cerrârı[7] (Özyıldırım, 1999: 234)

Divanlarda, şairler arasında intihal nedeniyle yaşanan çekişmelere de rastlanır. Bu bağlamda, Mesîhî (ö. 1512) ile intihal anlaşmazlığına düşen Zâtî (ö. 1547), onu şiirlerini çalmakla suçlamıştır:

Ey Mesîh[î] her biri ʿırz ugrısı ʿayyârdur
Şehr-i şiʿrün şâhısun bir dürlü dahi olur iş

Mülk-i nazm-ı Zâtî'nün ugurlanup maʿnâları
Girüben dîvânına tebdîl-i sûret eylemiş[8]
(Kurtoğlu, 2017: 302)

Şairler arasındaki rekabetin ötesinde, şiirlerinin asla intihal ürünü olmadığını vurgulayan isimler de vardır. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında hayatta olan Yozgatlı Fennî (ö. 1918), beyitlerinde intihalden uzak durduğunu âdeta bir meydan okuma edasıyla dile getirir. Kendisine yöneltilebilecek her türlü kuşkuya karşı divanını delil gösteren şair, eserinin baştan sona incelendiğinde içinde en küçük bir "çalıntı söz" ya da "aşırılmış mazmun" bulunamayacağını açıkça beyan ederek yaratıcı kudretine güvenini ortaya koyar:

Hâzin-i gencine-i fazl ü hünerdir nâtıkam
Yapmadım ömrümce âsâr-ı selefden sirkatî[9]
(Ergin, 1996: 40)

Var ise şübhen ara mecmûʿa-i âsârımı
Mâl-i sirkat girmemiştir Fenniyâ dîvânıma[10]
(Ergin, 1996: 187)

Geceleyin evlere girip evleri soyan hırsızlara, kervanların yollarını kesen haramilere nasıl bakılıyorsa intihalci şaire de bu nazarla bakılmıştır. Necâtî Bey'in (ö. 1509), âdeta bir hırsızlık sahnesini tasvir eden hicviyesi, intihalin dönemin zihniyetinde gerçek bir hırsızlıkla eş değer kabul edildiğini gösteren önemli bir kanıttır:

İşidilür ki ugrılar giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçup uyudurlarmış insanı[11]

Hemana yeni şâʿirler geçüp eski olanlardan
Söz alup iledüp mağrûr iderler nice nâ-dânı[12]

Eger kim vireler nazma hayâl-i gayr ile sûret
Kani ol maʿnî-i hâs ü kani ol tabʿ-ı cevlânî[13]

Sakın geçmişlerün sözin getirüp şiʿrüne katma
Satamazsın zarâfet meclisinde zinhâr anı[14]
(Tarlan, 1997: 140)

Edebî şahsiyetlerini doğrudan tehdit eden bir problem olarak intihal meselesi, en çok divan şairlerini huzursuz etmiştir. Özellikle herhangi bir yaptırıma bağlanmamış olması, şairlerin bu mesele karşısında derin bir öfke duymalarına yol açmıştır. Şiirlerinin izinsiz şekilde sahiplenilmesi şairler için öylesine incitici bir durumdur ki, Âşık Çelebi, Zâtî'nin ölümünü dahi şiirlerinin çalınmasından kaynaklanan üzüntüye bağlar. Rivayete göre Zâtî, başkalarının kendi şiirlerini sahiplenmesine dayanamayacağını, bu gamın kendisini öldüreceğini söylemiş; kısa süre sonra hastalanarak yatağa düşmüş ve üç ay içinde vefat etmiştir (Kılıç, 2010: 3/1580).

"Bağrını kanata kanata" bulduğu manaların, hayallerin, mazmunların bir başkası tarafından çalınıp kendine mal edilmesi şairi çileden çıkarır. "Düzd-i mana"yı kara hırsızdan farksız gören Nâbî (ö.1712/13) onu yol kesip mal gasbeden haramilerle özdeşleştirir:

Düzd-i maʿnâ kara hırsuz gibidür ey Nâbî
El-hazer kâfile-i nazma sunan reh-zenden[15]
(Bilkan, 1997: 904)

Günümüzde failleri hapis ve para cezasının yanı sıra akademik hayatta meslekten men edilme gibi ağır yaptırımları olan intihalin, divan şiirinin vücuda geldiği dönemlerde herhangi bir yaptırımı mevcut değildir. Fikrî hakların korunmasına yönelik hukuki bir düzenin bulunmaması ve şairlerin haklarını arayabilecekleri bir merciye sahip olmamaları, onları kendi imkânlarıyla intihale karşı çözüm yolları aramaya yöneltmiştir.

Söz gelimi Fuzûlî'nin (ö. 1556) hiç kimsenin kendisine mahlas seçmeyeceği bir kelimeyi mahlas edinip bu sayede hem mahlasını hem şiirlerini korumaya çalışması esasen bu çözüm yollarından biridir.

Mesîhî (ö. 1512), şiirlerine el uzatacak müntehilleri Allah'a havale eder; tıpkı Allah'tan evini hırsızlardan korumasını dilediği gibi, şiirlerini de hırsızlardan koruması için dua eder:

Benüm ebyâtuma düzd el sunarsa
Fe-sun yâ Rabbi hâze'l-beyte maʿmûr[16]
(Mengi, 2014: 141)

Nâbî (ö. 1712), eğer intihalin bir cezası bulunsaydı, eli kesilecek şairlerin sayısının dilencilerden daha çok olacağını söyleyerek bu durumun dönemde ne kadar yaygın olduğuna işaret eder. Şair, intihali mal, eşya ya da para hırsızlığıyla eş değer görür ancak bunun herhangi bir yaptırıma bağlanmadığını da vurgular:

Deryûzegerândan şuʿarâ ekser olurdı
Düzdân-ı maʿânîde eger katʿ-ı yed olsa[17]
(Bilkan, 1997: 966)

Şairlerin, intihalin cezasız bırakılmaması gerektiği konusunda ortak bir tavır sergiledikleri anlaşılmaktadır. Özellikle XVIII. yüzyılın başlarından itibaren intihal, şairler nezdinde açıkça cezalandırılması gereken bir suç olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu dönemde tezkirelere yansıyan intihal vakaları önceki yüzyıllara kıyasla daha az görünse de divan şairlerinin intihale karşı giderek daha sert bir tavır aldıkları ve müntehillerin en ağır biçimde cezalandırılmalarını talep ettikleri görülmektedir.

Şiir hırsızının cezası olarak uygulanması istenen "dil kesme" ilk olarak Seyyid Vehbî'nin

(ö. 1736), sonrasında Sünbülzâde Vehbî'nin (ö. 1809) divanında geçen bir ifadedir:

Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belagatde fetâvâ-yı sühan[18]
(Yenikale, 2011: 289)

Hasîb'in (ö. 1752/53) *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı eserinin şair biyografileri kısmında mana hırsızlarının cezalandırılmalarına dair kurmaca bir mahkeme anlatılır. Şiir hırsızlığına dair bir vaka ortaya çıktığında, öncelikle şairlerin bilginlerinden, yetenekli ve usta bir hakem tayin edilir. Bu hakemin yanında nazım ehlinden kimselerin bulunduğu bir meclis oluşturulur ve şiir hırsızı da bu meclise getirilir. Çalıntı şiirin gerçek sahibi, eserinin kendisine ait olduğunu kanıtlayan delilleri meclisteki bilginlere sunar. Eğer iki şair de söz konusu şiirin hırsıza ait olmadığını teyit eder ve ortada herhangi bir tevârüd ihtimalinin kalmadığı anlaşılırsa, hırsızın yalanı ve iftiraları ortaya çıkar. Bu durumda, şiir hırsızının dili "töhmet" makasıyla kesilir ve mahlası "gizlik" denen bıçakla kazınarak gözden düşmesi sağlanır. Böyle bir kimsenin itibarını yeniden kazanması kolay değildir; övünülecek bir şiir ortaya koysa da artık ona değer verilmez, dönüp bakılmaz. Tıpkı irfan pazarında çalınmış bir elbisenin fiyatının artırılmadığı gibi, bundan sonra o kişinin şiirleri de itibar görmez; tellala verilse bile kimse beş bendini söylemez, zira şair "eksiklik" ayıbıyla damgalanmıştır:

Hakem nasb olınup bir şâ'ir-i mâhir efazıldan
Miyân-ı ehl-i nazm içre getürdüp düzd-i irfânı[19]

O nazmun kâ'ili her kim ise ashâb-ı dânişden
İderse nazmı istihkâka ger ityân-ı bürhânı[20]

İki şâir gelüp bu nazm-ı ra'nâ kâ'ilin dirse
Tevârüd olmayup zâhir olursa kizb ü bühtânı[21]

Lisânın kat' iderler sârikün mikrâz-ı töhmetle
İderler mahlasın hakk gizlik-i ta'zîr ile ânî[22]

Bakılmaz idi kat'an dürr-i fâhir olsa da nazmı
Metâ'-ı kes muhırrdur olsa da kâlâ-yı hâkânî[23]

Ugurlık câmeyi kim arturur bâzâr-ı irfânda
Olurdı ba'd-ez-în fersûde-i dükkân-ı nisyânî[24]

Eger dellâle virse kimse beş bendin dimezlerdi
Ana tamga-i töhmet virmişidi 'ayb-ı noksanî[25]
(Coşkun, 2002: 100-101)

Sonuç olarak intihal meselesi divan şiirinin başlangıcından itibaren gündemde olmuş ve bu edebiyatı vücuda getiren şairler ise intihalle sürekli bir mücadele içinde bulunmuşlardır. Kendi dönemlerinde intihalin herhangi bir hukuki yaptırımının olmaması, şairlerin bu mesele karşısında derin bir öfke duymalarına sebep olmuştur. Bununla birlikte divan şiiri gibi köklü bir tarihî arka plana ve geniş bir coğrafi sahaya yayılan bir gelenekte intihal ürünü eserleri tespit edebilmek kolay bir iş değildir. Böyle bir araştırma, başta divanlar ve mesneviler olmak üzere bu şiir geleneğine dâhil tüm eserlerin incelenmesini; aynı zamanda geleneğin yapı taşlarını oluşturan, özellikle Fars edebiyatındaki temel metinlerle mukayeseli bir değerlendirmeyi gerekli kılar. Sosyal bilimlere dair araştırmalar çoğu kez izafi sonuçlar ortaya koysa da meseleye ilmî manada bir açıklık kazandırmak akademinin vazifelerinden biri olmalıdır.

1 Sözün gücünü çalan hırsızlar buna selh, ilmâm, tevârüd diyerek hırsızlık ayıbını örtmeye çalışırlar.
2 Her birinin hâli ve durumu ortadadır. Olgunlukları, yücelikleri tercümeden ibarettir.
3 Orijinal hayallere yetenekleri yoktur. Gerçekte bunlar şair değildirler.
4 Nazire yazma niyetiyle utanmadan şiire karışır. Her zaman büyüklerin sözlerini çalmaya ilişir. Birbirinden dinleyince hep kapışır. Sonra bu şiir hırsızları bu yaptıklarını selh, ilmâm ve tevârüd diyerek ayıplarını örtmeye çalışırlar.
5 Ben Şeyhoğlu değilim ki söylediğim sözlerin kimisi tercüme kimisi aşırılmış olsun.
6 Hâmî sözünde başkasının kelamını çalmaz. Bu bereketli zeminde harman sahibi başak toplayıcılık etmez.
7 Zamane şairleri şiirleri birbirinden çalarlar. Birine ayıptır bu yaptığınız dedim. Hırsızdan çalmak hünerdir diye cevap verdi.
8 Ey Mesîhî! Her biri namus hırsızı, hilecidir. Şiir şehrinin padişahısın, iş bu türlü oldu. Zâtî'nin şiir mülkünün manaları çalınıp şekil değiştirerek senin divanına girmiş.

[9] Sözüm fazilet ve hüner hazinesinin hazinedarıdır. Ömrüm boyunca öteki şairlerin eserlerinden hırsızlık etmedim.

[10] Eğer şüphen varsa şiirlerimin yer aldığı mecmuayı ara. Ey Fennî, hırsızlık malı benim divanıma girmemiştir.

[11] İşitilir ki gece vakti hırsızlar bir eve girince hane halkının üzerine ölü toprağı serpip onları uyuturlarmış.

[12] Tıpkı yeni şairlerin eskilerden söz alıp ileterek nice cahili aldatmaları gibi.

[13] Eğer şiire başkalarının hayalleriyle suret verirlerse. Peki o orijinal anlam ve yerinde durmayan şair yaradılışı nerede?

[14] Sakın geçmişlerin şiirini getirip şiirine katma. Zarafet sahiplerinin bulunduğu mecliste o şiiri hiçbir surette satamazsın.

[15] Ey Nâbî! Mana hırsızı kara hırsızlara benzer. Şiir kafilesine uzanan bu yol kesicilerden sakın!

[16] Eğer benim şiirlerime hırsızlar el uzatırsa, yâ Rabbi Beyt-i Mamur gibi sen o beyitleri koru!

[17] Eğer el kesme mana hırsızları için de geçerli olsaydı, eli kesilecek şair sayısı dilencilerin sayısından fazla olurdu.

[18] Şiir hırsızlığı edenin dilini kesmek gerekir. Belagat kanunlarının söz fetvası bu şekildedir.

[19] Şairlerin bilginlerinden maharetli, yetenekli, usta bir şair hakem tayin edilip nazım ehli içine bir irfan hırsızı getirilir.

[20] O nazmı söyleyen, bilgin kimselerden her kim ise eğer getirdiği deliller nazmın hak sahibine aidiyetini kanıtlarsa.

[21] İki şair gelip bu güzel şiiri yazanı söylerse, bu olay tevârüd olmayıp kabahati ve yalanı ortaya çıkarsa.

[22] Töhmet makasıyla hırsızın dilini keserler. Mahlasını özür bıçağıyla kazırlar.

[23] Şiirleri övülmüş inciler olsa da asla onlara itibar edilmezdi. Kişinin malı Hâkânî'nin malı olsa da yere düşer.

[24] Hırsızlık malı olan elbiseyi irfan pazarında kim artırır? Bundan böyle unutulmuşluk dükkanının eskisi olur.

[25] Eğer tellala verseler beş beytini okumazlar. Ona eksiklik ayıbı suç damgasını vurmuştur.

Kaynakça

Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzü'-şu'arâ (Tezkiretü'ş-şu'arâ)-Riyâzî Mehmed Efendi*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 16.09.2025).

Akalın, Ş. H. [vd.] (2011) *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Akdoğan, Y. (2018). *Ahmedî Dîvân*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 16.09.2025)

Akün, Ö. F. (2015). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İsam Yayınları.

Aydın, A. (2009). *Hanyalı Nûrî ve Dîvânı (Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı (I-II)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Coşkun, M. (2002). *Manzum Bir Şairler Tezkiresi Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân'ındaki Şâir Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro.

Eraslan, K. (2015). *Ali Şîr Nevâyî-Mecâlisü'n-Nefâyis (I-II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ergin, A. Ş. (1996). *Yozgatlı Mehmed Said Fennî Dîvânı*. Ankara: Kariyer Matbaacılık.

Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-şu'arâ (Cilt 1-3)*. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Köksal, M. F. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ.

Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî Dîvânı -Gazeller Dışındaki Şiirler-*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 16.09.2025)

Mengi, M. (2014). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Mutlu Kırlı, S. (2022). *Divan Şiirinde İntihal. (Doktora Tezi)*. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lügati, Kemal Edip Kürkçüoğlu (haz.)*. İstanbul: Enderun.

Özyıldırım, A. E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Saraç, M. A. Y. (2000). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*. İstanbul: Gökkubbe.

Sungur, N. (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-nâme (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tarlan, A. N. (1997). *Necâtî Beg Dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Yanık, N. vd. (t.y.) *Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belagati*. İstanbul: Huzur.

Yenikale, A. (2011). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvân*. Kahramanmaraş: Ukde.

Yılmaz, K. H. (2011). *Hâmî Ahmed (Diyarbekrî) Divanı İnceleme-Metin. (Yüksek Lisans Tezi)* Ankara: Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. ❖